

השימוש בהיתר המכירה בתחום עולי מצרים*

ראשי פרקים

א. הצורך בהיתר המכירה בתחום עולי מצרים

1. דברי המשנה והגמרא
2. שיטת הר"ש והר"י בן מלכי צדק
3. שיטת הרמב"ם
4. שיטת רש"י
5. סיכום

ב. קניין נוכרי להפקיע בתחום עולי מצרים

1. קניין נוכרי במקומות שלא בטלה קדושתם
2. סוריא ותחום עולי מצרים
3. דעות הראשונים והאחרונים
4. סיכום

ג. איסור לא תחנם בתחום עולי מצרים

1. הדינים שאינם נוהגים בתחום עולי מצרים
2. דעות האחרונים
3. סיכום

ד. ישוב הארץ בתחום עולי מצרים

סיכום

* ביום השנה הראשון לפטירת אמו"ר זצ"ל הוצאתי לאור חוברת בעניין ערך הישיבה בתחום עולי מצרים. מאמר זה ממשיך את בירור מעמדו ההלכתי של תחום עולי מצרים. חלק מהאמור שם חזר כאן בשינוי צורה להשלמת העניין, וחלק לא חזר כאן על אף שייכותו, והרוצה להשלים יעיין שם.

היתר המכירה נתברר בספרות ההלכה מצדדים שונים. מאמר זה ילבן את השימוש בהיתר המכירה בחבלי ארץ ישראל שנכבשו על ידי עולי מצרים ולא הוחזקו גם על ידי עולי בבל, אשר יכוננו להלן תחום עולי מצרים.

ארץ ישראל נתקדשה על ידי ישראל פעמיים: פעם אחת בכיבושם של עולי מצרים ופעם נוספת בהחזקתם של עולי בבל, ונקראות בשם קדושה ראשונה וקדושה שנייה. להלכה קדושה ראשונה בטלה וקדושה שנייה - לרוב הדעות - לא בטלה. מטרת המאמר ללבן את הצדדים המיוחדים לשימוש בהיתר המכירה בתחום עולי מצרים, שהתקדש בקדושה ראשונה, שקדשה לשעתה בלבד, ולא התקדש בקדושה שנייה, שקדשה לשעתה ולעתיד לבוא.

ראשית נברר האם נחוץ להשתמש בהיתר המכירה בתחום עולי מצרים, או שמא גם ללא ההיתר אין דיני השמיטה נוהגים בתחום זה. ושנית האם הנימוקים ההלכתיים עליהם מבוסס ההיתר תקפים גם בתחום זה - יתכן שקל יותר להשתמש בהיתר המכירה בתחום עולי מצרים מבתחום עולי בבל, כי הבעיות בהן כרוך ההיתר אינן קיימות בתחום זה. ומאידך אפשר שנימוקים בעד ההיתר אינם קיימים בתחום עולי מצרים.

לא נעסוק בציורי הגבולות של תחום עולי מצרים. אף על פי כן נזכיר שבין חבלי ארץ ישראל שהעלו לגביהם את האפשרות שכלולים בתחום זה אנו מוצאים את הנגב המערבי, הערבה הדרומית, חבל עזה, אילת וסביבתה, עמק בית שאן, עמק הירדן, רמת הגולן, החרמון ועוד.

יש להעיר, שדיוננו בתחום עולי מצרים הוא רק במה שנובע מהחזקתו על ידי עולי מצרים, ולא עסקנו בשאלה האם כשנכבש תחום זה בימינו הועיל לו כיבושו לקדשו.

א. הצורך בהיתר המכירה בתחום עולי מצרים

היתר המכירה בא להפקיע מהקרקע הנמכרת את דיני השמיטה. האם בתחום עולי מצרים יש צורך להפקיע את דיני השמיטה על ידי מכירה לנוכרי, או שמא גם ללא ההיתר אין דיני השמיטה נוהגים בתחום עולי מצרים?

דינו של תחום עולי מצרים בשביעית שנוי במחלוקת ראשונים. נברר את השיטות השונות שישנן בעניין זה, ונבדוק האם ההיתר המכירה נחוץ לפי כל שיטה.

1. דברי המשנה והגמרא

המבררים את דינו של תחום עולי מצרים בשביעית עוסקים בשני מקורות עיקריים.

ראשית, בשביעית פרק ו משנה א שנינו:

שלש ארצות לשביעית: כל שהחזיקו עולי בבל, מארץ ישראל ועד כזיב, לא נאכל ולא נעבד. וכל שהחזיקו עולי מצרים, מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, נאכל אבל לא נעבד. מן הנהר ומאמנה ולפנים נאכל ונעבד.

ושנית, במסכת ידיים פרק ד משנה ג נחלקו תנאים מהו המעשר הנוהג בעמון ומואב בשביעית. ובגמרא בחגיגה דף ג עמוד א וביבמות דף טז עמוד א [וכן בחולין דף ז עמוד א] נאמר:

עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. מה טעם? הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, וקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית.

נברר את השיטות שמצינו בסוגיא זו.

2. שיטת הר"ש והר"י בן מלכי צדק

נאכל:

הר"ש בשביעית הסביר, שנאכל שאמרה המשנה בנוגע לתחום עולי מצרים פירושו, שהפירות נאכלים לאחר הביעור. וכך הסבירו גם ראשונים אחרים - הר"ש והרע"ב בפירושם למשנה, רבינו תם בספר הישר סימן תקמב, הרמב"ן בפירושו לויקרא פרק כה פסוק ז [ראה להלן], המבי"ט בתשובותיו חלק א סימן כא ועוד.

לא ברור האם גם קדושת שביעית אינה נוהגת בפירות תחום עולי מצרים על פי דרכו, או שמא רק דין ביעור אינו נוהג, וקדושת שביעית נוהגת. והסתפק בכך המשנה למלך בהלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כו, וכתב שמן הסברא נראה לו שאין קדושת שביעית בפירות תחום עולי מצרים, כי כל דבר שיש בו קדושת שביעית צריך ביעור, ודוחק הוא לחלק בין חיוב הביעור לחיוב קדושת שביעית. אך מפשט דברי הר"ש נראה לו, שדווקא לאכול אחר הביעור הקלו בתחום עולי מצרים, אך לשאר דברים לא הקלו, ויש בהם קדושת שביעית.

ודנו בזה גם פאת השולחן סימן כג (בית ישראל סעיף קטן כה, ועיין סוף סעיף קטן כח), מקדש דוד סימן נט אות א, משנת יוסף שביעית פרק ו משנה א בשם משנת ר"ב, ספר השמיטה פרק י הערה 1, ומעדני ארץ שביעית סימן ת. [וראיתו

באות א מהמהר"י קורקוס אינה מוכרחת, דאדרבה אם יסבור הר"ש שאין בפירות קדושה סרה מעליו קושיית המהר"י קורקוס, ואם כן בוודאי כך שיטתו.]
ולגבי איסור ספיחין כתב המשנה למלך שם בהלכה כו, שאינו קיים בפירות תחום עולי מצרים לשיטת הר"ש.

ובנוגע לחיוב הפקרה דן במעדני ארץ שם אות ב ואות ד האם ינהג לשיטת הר"ש, וכתב שאף על פי שמדברי פאת השולחן סימן כג סעיף קטן כה עולה שאין בתחום עולי מצרים דין הפקרה, מכל מקום נראה שנוהג דין זה בתחום עולי מצרים. וראה חזון איש שביעית סימן ג אותיות כא, כב וכד ומקדש דוד סימן נט אות א.
לא נעבד:

ולא נעבד שאמרה המשנה בנוגע לתחום עולי מצרים מתייחס, לדעת הר"ש, לעבודות במחובר, אולם עבודות בתלוש מותרות. וכן כתב גם הרא"ש במקום.
וראייתו מזה שאמרה המשנה שישנן שלש ארצות לשביעית, ולא החשיבה את סוריא כארץ רביעית. הכרח לומר שדינה של סוריא כדין אחת הארצות, ועל כן מסביר, שלא נעבד שאמרה המשנה לגבי תחום עולי מצרים פירושו כאיסור העבודה הנוהג בסוריא: עושים בתלוש אבל לא במחובר.

פירוש הר"ש בידיים:

ובביאורו למחלוקת התנאים במסכת ידיים, בנוגע למעשר הנוהג בעמון ומואב בשביעית, כתב הר"ש שהדיון אינו על עמון ומואב שטיהרו בסיחון וכבשם משה רבנו, אלא על שאר ארץ עמון ומואב, שלא טיהרו בסיחון ולא נכבשו על ידי ישראל מעולם. והטעם שאמרה הגמרא בחגיגה וביבמות - הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית - ביאורו, שאם מקומות שנכבשו על ידי עולי מצרים הניחום משום תקנת עניים כל שכן שיש לנו לתקן בעמון ומואב שלא נכבשו על ידי ישראל מעולם מעשר עני משום תקנת עניים.

וכראיה שאין מדובר על עמון ומואב שטיהרו בסיחון הביא את המשנה בשביעית פרק ט משנה ב, האומרת ששלוש ארצות לביעור - יהודה, עבר הירדן והגליל. עבר הירדן הוא ארץ עמון ומואב שטיהרו בסיחון, ומוכה מהמשנה שדיני השביעית נוהגים בו, ומקום שנוהגים בו דיני שביעית אין בו חיוב הפרשת תרומות ומעשרות. לכן בהכרח עמון ומואב שמעשרים בהם אינם אלו שטיהרו בסיחון.

וכתב שאפילו אם ארץ עמון ומואב שטיהרו בסיחון לא נכבשה על ידי עולי בבל, מכל מקום ממשנה זו מוכח שדיני השביעית נוהגים בה. וזו לשונו: "אין זה עמון

ומואב שטיהרו בסיחון, דארץ ישראל היא. שאפילו תימצוי לומר שלא כבשום עולי בבל, על כרחין שביעית נוהג בה, כדתנן... שלוש ארצות לביעור, יהודה ועבר הירדן והגליל, ועבר הירדן היא ארץ סיחון ועוג".

ביעור:

בעניין הביעור שונה, לכאורה, שיטתו של הר"ש כאן משיטתו בשביעית. כאן מסתפק האם ארץ עמון ומואב שטיהרו בסיחון נכבשה על ידי עולי בבל, ומסכים גם לומר שלא נכבשה, אף על פי שנאמר במשנה שביעור נוהג בארץ זו. משמע שסובר, שגם במקומות שלא נכבשו על ידי עולי בבל נוהג דין ביעור, דאם לא כן היה לומד מדין הביעור שנוהג בארץ עמון ומואב שטהרו בסיחון שארץ זו נכבשה על ידי עולי בבל. ואילו בשביעית כתב, שדין ביעור נוהג רק בתחום עולי בבל, ונאכל שאמרה המשנה על תחום עולי מצרים פירושו שדין ביעור אינו נוהג בתחום זה.

אין להקשות על שיטת הר"ש בידיים מהמשנה בשביעית, האומרת שתחום עולי מצרים נאכל. שכן אפשר להסביר שמשנה זו לא באה להתיר לאכול אחר הביעור, אלא באה ללמד דינים אחרים, ולהלן יובאו מספר דרכים בהסבר דברי המשנה הללו. אך סתירת דברי הר"ש קשה - בשביעית כתב שדין ביעור אינו נוהג בתחום עולי מצרים ובידיים כתב שנוהג.

יתכן שכשנעמוד על תוכן דין ביעור תפתר הסתירה בדברי הר"ש. בביעור ישנם שני דינים: ישנה החובה לבער, וישנו האיסור לאכול אחרי הביעור. וכתב הרמב"ן בפירושו לויקרא פרק כה פסוק ז, שאפשר שהאיסור לאכול לאחר הביעור הוא מדרבנן, ואולי אפילו הביעור כולו אינו אלא מדרבנן. אפילו אם נקבל שכל דין הביעור הוא דרבנן, ולא רק האיסור לאכול אחרי הביעור, מכל מקום חזינן מדברי הרמב"ן, שהאיסור לאכול אחר הביעור קל מחובת הביעור עצמה. לפי זה נוכל ליישב את דברי הר"ש זה עם זה: בתחום עולי מצרים נוהגת חובת הביעור, אולם מותר לאכול אחרי הביעור. לכן לא למד הר"ש בידיים מדנוהגת חובת הביעור בארץ עמון ומואב שטיהרו בסיחון שארץ זו נכבשה על ידי עולי בבל, כי חובת הביעור נוהגת גם בתחום עולי מצרים. ויחד עם זה כתב בשביעית שתחום עולי מצרים נאכל לאחר הביעור, כי האיסור לאכול אחרי הביעור אינו נוהג בתחום זה. [ראה חזון איש שביעית סימן ג אות כד.]

אם לא נקבל תירוץ זה נוכל לומר, שהר"ש בידיים באמת יכול היה ללמוד מהא דנוהג חיוב ביעור בעמון ומואב שטיהרו בסיחון שעולי בבל כבשו מקומות אלו.

אולם הר"ש לא רצה להוכיח את פירושו למשנה בידיים מתוך פירושו למשנה בפרק ו דשביעית, כי למשנה זו גם פירושים אחרים. אלא רצה להוכיח את פירושו בידיים מתוך המשנה בפרק ט דשביעית גופה. ולכן לא הוכיח שעבר הירדן נכבש על ידי עולי בבל מהא דנוהג בו דין ביעור, אלא כתב שאפילו הטוען שעבר הירדן לא נכבש על ידי עולי בבל חייב ללמוד מהמשנה בפרק ט דשביעית שדיני שביעית נוהגים בעבר הירדן, והכרח לומר שעמון ומואב שמפרישים בהם תרומות ומעשרות אינם אלו שטיהרו בסיחון. [וראה מעדני ארץ שביעית סימן ח אות ד.]

ובספר ארץ חמדה (ספר א שער ג תוספת בירור ב אות ו) כתב שיש טעות סופר בדברי הר"ש, ובמקום "שאפילו תימצי לומר שלא כבשום עולי בבל" הגרסא היא "ואין לומר שלא כבשום עולי בבל, דעל כרחין שביעית נוהג בה כדתנן... שלוש ארצות לביעור".

תרומות ומעשרות:

ובענין תרומות ומעשרות בשביעית ניתן ללמוד מדברי הר"ש כאן שאין חייבים להפריש תרומות ומעשרות בתחום עולי מצרים בשביעית: מכיוון שהסתפק האם ארץ עמון ומואב שטיהרו בסיחון נכבשה על ידי עולי בבל, והסכים גם לומר שלא נכבשה, ואף על פי כן קבע שאין מפרישים תרומות ומעשרות בארץ זו בשביעית - משמע שסובר שאין מפרישים תרומות ומעשרות בתחום עולי מצרים בשביעית [וכן הסיק מדבריו המשנה למלך בהלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כז]. ונסיק מכך שדין הפקר, שבגללו פטורים מתרומות ומעשרות בשמיטה, נוהג גם במקומות שלא נכבשו על ידי עולי בבל, וכמו שהבאנו לעיל מהמעדני ארץ.

אולם אפשר לדחות את דברינו לפי שני התירושים האחרונים שהצענו לסתירה בדברי הר"ש. אם נקבל את התירוץ השני שהצענו נוכל לומר לגבי הפרשת תרומות ומעשרות את מה שאמרנו לגבי ביעור: מה שאמר הר"ש, שאפילו אם ארץ עמון ומואב שטיהרו בסיחון לא נכבשה על ידי עולי בבל אין מפרישים בה תרומות ומעשרות - אינו נכון לשיטתו, כי לפי שיטתו פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות רק בתחום עולי בבל. ואם נקבל את התירוץ השלישי שהבאנו - שינוי הגרסא של הרב ישראלי - ברור לר"ש שארץ עמון ומואב שטיהרו בסיחון נכבשה על ידי עולי בבל, ועל כן אין מקום ללמוד מדברי הר"ש שגם במקום שלא נכבש על ידי עולי בבל פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות.

ועוד אפשר לומר, שדין הפקר נוהג בתחום עולי מצרים, ולמרות זאת חייבים להפריש שם תרומות ומעשרות, מפני שדין ההפקר אינו אלא מדרבנן, וראה להלן סעיף 3.

היתר המכירה לשיטת הר"ש:

לשיטת הר"ש נראה שהיתר המכירה נחוץ בתחום עולי מצרים. ראשית מפני שללא ההיתר אסורה העבודה במחובר. שנית אפשר שיש בפירות קדושת שביעית וייאסר לסחור בהם, להוציאם מהארץ, למכרם לגויים ועוד. ובנוסף לכך יתכן שנוהג בפירות דין הפקר, ואי אפשר יהיה לנהוג בפירות מנהג בעלות ללא המכירה.

שיטת הר"י בן מלכי צדק:

הר"י בן מלכי צדק בפירושו למשנה בשביעית הולך בשיטתו של הר"ש בעניין נאכל, אולם חולק בעניין נעבד, וסובר שיש בתחום עולי מצרים איסור עבודה גמור, בין בתלוש ובין במחובר, ושווה תחום עולי מצרים לתחום עולי בבל. לפי דרכו של הר"י בן מלכי צדק ודאי נחוץ היתר המכירה בתחום עולי מצרים, שכן לשיטתו לא רק עבודה במחובר אסורה ללא ההיתר, אלא אף עבודה בתלוש.

3. שיטת הרמב"ם

נאכל:

בהסבר המשנה בשביעית שהזכרנו, האומרת שכל שהחזיקו עולי מצרים נאכל אבל לא נעבד, כתב הרמב"ם במהדורה הראשונה של פירוש המשניות (וכך הוא בפירוש המשניות הגדפס), שתחום עולי מצרים אסור בעבודה, אולם אין בו איסור נעבד, היינו גם כשעברו על איסור עבודה אין הפירות נאסרים.

ובתשובותיו (סימן קכח) ובמהדורה האחרונה של פירוש המשניות (ראה מהדורת הרב קפאח) חזר בו הרמב"ם מהסברו לדין נאכל, וכתב שנאכל שאמרה המשנה פירושו שאין איסור ספיחים נוהג בגידולי תחום עולי מצרים. [וראה תוספות אנשי שם על המשנה בשביעית, שזו היתה גם כוונתו בפירוש המשניות]. וכך קבע גם להלכה בהלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כו: "כל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד... אף על פי שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מותרים באכילה". ובעקבותיו כתב כן גם החינוך במצווה פד.

מתנות עניים:

בפירושו למשנה במסכת ידיים, בה נחלקו תנאים מהו המעשר שיש להפריש בעמון ומואב בשמיטה, כתב הרמב"ם שעמון ומואב הנידונים הם ערי סיחון ועוג.

משמע שסובר שהמשנה עוסקת בעמון ומואב שטיהרו בסיחון, ואם כן נלמד מהמשנה שיש להפריש תרומות ומעשרות בתחום עולי מצרים בשביעית, שהרי עמון ומואב שטיהרו בסיחון כבשם משה רבנו. ומכאן שדין הפקר פירות שביעית אינו נוהג בתחום עולי מצרים, שכן במקום שנוהג חיוב הפקר אין מפרישים תרומות ומעשרות. והנה יש אחרונים שכתבו שבהביאו משנה זו להלכה, בהלכות מתנות עניים פרק ו הלכה ה, חזר בו הרמב"ם ונקט שעמון ומואב המדוברים אינם אלו שכבש משה - ראה פאת השולחן סימן כג ב"ש סעיף קטן כז [וראה גם סימן יב ב"ש סעיף קטן ה], ברכי יוסף אורח חיים סימן תפט סעיף ג (דיבור המתחיל ומתוך) וחזון איש שביעית סימן ג אות כה. לדבריהם איננו יכולים ללמוד מהא דמפרישים תרומות ומעשרות בעמון ומואב בשביעית שכך הוא דין תחום עולי מצרים. אולם גם ראייה הפוכה אין מדברי הרמב"ם, כי יתכן שהרמב"ם חזר בו, והסביר את המשנה בעמון ומואב שלא נכבשו כלל, לא מפני שסבר שבתחום עולי מצרים אין מפרישים תרומות ומעשרות בשביעית [ראה לעיל סעיף 2 שזו היתה הסיבה בגללה העמיד הר"ש את המשנה בעמון ומואב שלא נכבשו] אלא מסיבה אחרת. ובאמת פאת השולחן סבור, שהרמב"ם גם כשחזר בו מפירושו בידיים מכל מקום עדיין סובר שמפרישים תרומות ומעשרות בתחום עולי מצרים בשביעית.

ברם בהסבירו את דין המשנה כתב הרמב"ם, שבארץ ישראל שנת השמיטה כולה הפקר, ורק בחוצה לארץ, שאין בה שמיטת קרקע, מפרישים תרומות ומעשרות בשמיטה. משמע שבמקום שנוהגים דיני השמיטה אין מפרישים תרומות ומעשרות, ורק במקום שלא נוהגת שמיטת קרקע מפרישים. ואם כן תחום עולי מצרים, שנוהגת בו שמיטה, לא יפרישו בו תרומות ומעשרות. [וראה משנה למלך בהלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כז].

אולם הסביר פאת השולחן (סימן כג ב"ש סעיף קטן כז), שכאשר כתב הרמב"ם שבמקומות שאין שמיטת קרקע מפרישים תרומות ומעשרות - כוונתו למקומות בהם אין שמיטה מהתורה, אפילו אם נוהגת מדרבנן. ולכן תחום עולי מצרים, שהשמיטה בו אינה מן התורה - מפרישים בו תרומות ומעשרות. [וראה עוד להלן]. והכרח להסביר כך את הרמב"ם, שכן כתב את דבריו הללו גם בפירושו למשנה בידיים, אף ששם סובר להדיא שמפרישים תרומות ומעשרות בתחום עולי מצרים בשביעית, כאמור לעיל.

ובהלכות תרומות פרק א הלכה ה, בהביאו להלכה את דברי הגמרא שהזכרנו, שהניחו את תחום עולי מצרים לתקנת עניים, כתב הרמב"ם, שעולי בכל הניחו את

המקומות שהחזיקו בהם רק עולי מצרים כשהיו, "ולא פטרום מן התרומה והמעשרות, כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית".

בפשטות כוונתו, שיש חיוב להפריש תרומה ומעשרות בתחום עולי מצרים גם בשנת השמיטה, ועל זה סומכים העניים. ונלמד מכך, שהחיוב להפקיר את הפירות בשביעית אינו נוהג בתחום עולי מצרים.

אכן, יש שגרסו אחרת בדברי הרמב"ם. ברמב"ם מהדורת פרנקל מביא, שברמב"ם דפוס ויניציאה (משנת ש"י) במקום "ולא פטרום" הגרסא היא שהניחו את המקומות שנכבשו על ידי עולי מצרים "לפטרום" מן התרומה והמעשרות. ובספר הליקוטים שבסוף הרמב"ם במהדורה זו מובא שכך תיקן את הגרסא גם הרד"ע (רבי דוד ערמאה). והמהר"י קורקוס והכפתור ופרח בפרק ה גרסו "ולא פטרום" כמו שמופיע לפנינו, אך הוסיפו - "ולא פטרום מן התרומה והמעשרות אלא כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית". לפי גרסאות אלו כוונת הרמב"ם הפוכה ממה שכתבנו, וסובר שתחום עולי מצרים אינו חייב בתרומה ומעשרות בשביעית.

ובמרכבת המשנה, הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כז, הסביר את דברי הרמב"ם בגרסא שלפנינו במשמעות זו: כוונת הרמב"ם שהניחו את המקומות שנכבשו עולי מצרים בחיוב הקבוע להפריש תרומות ומעשרות, ולא פטרום מדין זה, כדי שגם דין שביעית ינהג במקומות אלו. ומכיוון שדין שביעית נוהג במקומות אלו אין מפרישים בהם תרומה ומעשרות בשנת השמיטה, אלא רק בשאר שנים, אך יסמכו העניים על מקומות אלו לאכול בהם ספחים.

והחזון איש (שביעית סימן ג אות כד) כתב, שלא על כל תחום עולי מצרים דיבר הרמב"ם כשחייב להפריש תרומות ומעשרות בתחום זה, אלא ישנם שני דינים בתחום עולי מצרים: ישנם כרכים שהניחו לצורך תקנת עניים, ובהם לא נוהגים דיני שביעית כלל, ועליהם אמר הרמב"ם שלא פטרום מהתרומה והמעשרות. וישנם מקומות בהם לא ישבו ישראל, ובהם נוהגים כל דיני השמיטה, ופטורים מתרומה ומעשרות. [וראה מה שתמה על דבריו בספר ארץ חמדה ספר א שער ג, תוספת בירור סימן ב אות ב.]

ואפשר שאין ללמוד מהחיוב להפריש תרומות ומעשרות שדין הפקר אינו נוהג. וכך הסביר פאת השולחן [הנוכח לעיל, וראה עוד שם סעיף קטן כח ומעדני ארץ סימן ח אות ח] בדעת הרמב"ם, הסובר בהלכות מעשר עני שכל מקום שנוהגת שמיטה דאורייתא פטורים מתרומות ומעשרות - תלה הרמב"ם את הפטור מהפרשת תרומות ומעשרות בדין שמיטה דאורייתא לא מפני שבמקומות שנוהגת שמיטה דרבנן לא

נוהג דין הפקר הפירות, אלא מפני ששמיטה הנוהגת מדרבנן, אף על פי שהנהיגו חכמים גם את דין הפקר הפירות, מכל מקום אינה פוטרת מהחיוב להפריש תרומות ומעשרות. וראה גם בקהילות יעקב שביעית סימן יד וזרעים סימן ב, וספר השמיטה לרב טקוצ'נינסקי, חלק ראשון פרק י סעיף א אות א (עמוד מו).

עבודה בתלוש:

ראינו שאיסור ספיחין אינו נוהג בתחום עולי מצרים לשיטת הרמב"ם. בפשטות נראה שאיסור ספיחין הותר מפני שאיסור זה אינו מן התורה כי אם מדרבנן. [וכן הסבירו המהר"י קורקוס והמשנה למלך]. אפשר היה ללמוד, שגם איסור עבודה בתלוש, שאף הוא מדרבנן, הותר בתחום עולי מצרים. אולם מדברי הרמב"ם נראה שרק האכילה הותרה בתחום עולי מצרים, ואין כל היתר עבודה בתחום זה. כי רק איסור ספיחין, שכולו דרבנן, הותר, אולם העבודה, שחלקה אסורה מהתורה, נאסרה בתחום עולי מצרים כמו בתחום עולי בבל - בין במחובר ובין בתלוש.

כמו כן ראינו שיש להתלכט האם הפירות הגדלים בתחום עולי מצרים בשביעית חייבים בתרומות ומעשרות, והאם יש להסיק מכך שלא נוהג בהם דין הפקר. גם אם ננקוט שלפי הרמב"ם כל הפירות הגדלים בתחום עולי מצרים בשביעית חייבים בתרומות ומעשרות, ונסיק שלא נוהג בהם דין הפקר, לא נמצא בכך כל היתר לעבודה בתחום עולי מצרים בשביעית. רק את הצד הממוני של השמיטה לא גזרו בתחום עולי מצרים, ואין בזה ראייה שאיסורי העבודה אינם נוהגים במלואם. ומה שיש לעשר הוא את הפירות העולים מאליהם, וכבר כתבנו לעיל שאין איסור ספיחין נוהג בתחום עולי מצרים. וראה משנה למלך שמיטה ויובל פרק ד הלכה כז שכתב גם הוא שאף אם מפרישים תרומות ומעשרות בתחום עולי מצרים בשמיטה אין ללמוד מזה שהותרה גם עבודה, וראה מקדש דוד סימן נט אות א וארץ חמדה ספר א שער ג תוספת בירור ב אותיות ד"ה.

נראה, אפוא, בדברי הרמב"ם, שהעבודה אסורה בתחום עולי מצרים כמו בתחום עולי בבל - בין במחובר ובין בתלוש.

אכן, המהר"י קורקוס בהסבירו את סמיכת העניים על תחום עולי מצרים לשיטת הרמב"ם [לפי גרסתו, שאין מפרישים תרומות ומעשרות בתחום עולי מצרים, כנזכר לעיל] הציע לומר, שהעניים סומכים על היתר העבודה בתלוש. [ואולי כוונתו כמו שכתב לעיל מינה, שבתחילה הותרו את תחום עולי מצרים לתקנת עניים, אולם אחר כך צמצמו היתר תחום זה. ולכן להלכה אסר הרמב"ם כל עבודה בתחום עולי מצרים, כולל עבודה בתלוש].

וכן כתב התוספות יום טוב (בפירושו למשנה בשביעית), ששיטת הרמב"ם כשיטת הר"ש, וגם לדעת הרמב"ם שווה דין תחום עולי מצרים לדין סוריא, ולא אסרו חכמים עבודה בתלוש בתחום עולי מצרים, אלא רק במחובר.

היתר המכירה לשיטת הרמב"ם:

גם לשיטת הרמב"ם נחוץ היתר המכירה בתחום עולי מצרים. הן כדי להתיר את העבודה, שאסורה לפחות במחובר ואולי אף בתלוש. והן כדי שהפירות לא יהיו הפקר ואפשר יהיה לנהוג בהם מנהג בעלים.

4. שיטת רש"י

היתר עבודה:

רש"י בהסבירו את דברי הגמרא שהבאנו, האומרת שיהודים הגרים בעמון ובמואב מעשרים מעשר עני בשביעית, מפני שמקומות אלו התקדשו רק בקדושה ראשונה, וקדושה זו לא קדשה לעתיד לבוא, כותב שמותר לעבוד בתחום עולי מצרים בשביעית.

בחגיגה כתב רש"י (בדיבור המתחיל מעשרין ובדיבור המתחיל כך) שבעמון ובמואב מעשרין עכשיו מעשר עני בשביעית, שהם זורעים בשביעית. ואף שבשאר ארץ ישראל אין זריעה בשביעית, שאני עמון ומואב שלא התקדשו בקדושה שנייה. הרי שסובר שהזריעה מותרת במקומות שלא נתקדשו בקדושה שנייה.

וביבמות כותב רש"י (בדיבור המתחיל עמון ובדיבור המתחיל וקדושה) שישראלים הדרים בעמון ומואב שכיבש משה מסיחון, שעכשיו בבית שני בטלה קדושתה, זורעין בשביעית. ומוסיף, שלא קדשו מקומות אלו כדי שיסמכו עליהן עניים לשכור עצמן לחרוש ולקצור. מבואר, שבמקומות שלא נתקדשו בקדושה שנייה אין איסורי עבודה בשביעית, ולפיכך זורעים, חורשים וקוצרים בהם בשביעית.

ובחולין כתב רש"י (בדיבור המתחיל הרבה) שלא רצו עולי בבל להחזיר את קדושתם של עמון ומואב כדי שיהא מותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית, שאין נוהגת בחוצה לארץ, ויסמכו העניים על מקומות אלו. גם כאן סובר רש"י שאין איסורי עבודה בשביעית נוהגים בתחום כיבושם של עולי מצרים, ומותר לחרוש ולזרוע בתחום זה.

וכך גם שיטתם של ראשונים נוספים, כמו רבינו גרשום בחולין, המאירי בחגיגה, ביבמות ובחולין ועוד.

שיטת רש"י, שבתחום עולי מצרים הואיל ובטלה קדושתו מותר גם לחרוש ולזרוע, תמוהה, שכן במשנה בשביעית מבואר, שתחום עולי מצרים נאכל אבל לא נעבד. אם מותר לחרוש ולזרוע - מהו איסור העבודה האמור?

לשיטת רש"י מספר הסברים. נברר את שאלתנו - האם היתר המכירה נחוצ בתחום עולי מצרים - לפי כל אחד מן ההסברים.

המהר"י קורקוס בביאורו להלכות תרומות פרק א הלכה ה תירץ את שיטתו של רש"י. בתירוצו הראשון כתב, שהמשנה האומרת שתחום עולי מצרים אינו נעבד סוברת שקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ולכן אוסרת את העבודה גם במקומות שלא כבשו עולי בבל. ומכל מקום לא מחמירה בתחום עולי מצרים שלא יהיה נאכל כמו שמחמירה בתחום עולי בבל, כי גם אם קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, עדיין תחום עולי בבל, שהתקדש בקדושה שנייה, חמור יותר. אבל לדידן, הסוברים שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא - תחום עולי מצרים נעבד ונאכל כמו חוצה לארץ, ולכן התיר רש"י לעבוד בשביעית בתחום עולי מצרים.

[וצריך לומר לפי תירוץ זה, שמה שאמרו במשנה נאכל - באו לאפוקי מדין דרבנן כלשהו, כגון מאיסור ספיחין או מהאיסור לאכול אחר הביעור (בהגחה שהוא דרבנן, ראה לעיל סעיף 2 בשם הרמב"ן), ולא מדין תורה כלשהו, כמו חובת הביעור או קדושת שביעית. שהרי התנא של המשנה סובר שיש בתחום כיבוש עולי מצרים קדושה מדאורייתא, מפני שקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ואי אפשר שלא ינהג דין מדיני התורה. וראה ארץ חמדה ספר א שער ג תוספת בירור ב אות ג.]

לפי תירוץ זה לדידן, שסבירא לן שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא - אין דיני השביעית נוהגים בתחום עולי מצרים כלל. ואם כן אין היתר המכירה נחוצ בתחום זה.

ובתירוצו השני, המרווח יותר בעיניו, כתב המהר"י קורקוס שבתחילה הניחו עולי בבל מקומות שונים בארץ ישראל מלקדשם, מפני העניים, והיתה העבודה מותרת במקומות אלו, ככל חוץ לארץ. ואחר כך החליטו חכמים שלא לחוש לתקנת עניים מסיבה כלשהיא, וגזרו במקומות אלו שלא יהיו נעבדים, כיון דסוף סוף ארץ ישראל הם, ונתקדשו בקדושה ראשונה. רש"י, שהתיר לעבוד בתחום עולי מצרים, דיבר על דינם הראשון של המקומות שלא קדשו עולי בבל, ומשנתנו, שאסרה לעבוד בתחום עולי מצרים, מביאה את דינם האחרון של מקומות אלו. וכך תירץ גם פאת

השולחן בסימן כג (בית ישראל סעיף קטן כה), וראו: ארץ חמדה ספר א שער ד
נוספות א אות ב.

יש להעיר, שנראה שתירוצו זה מתאים רק לדברי רש"י בחולין. ברם בחגיגה כתב
רש"י "מעשרין עכשיו מעשר עני בשביעית, שהן היו זורעין בשביעית", וביבמות
כתב "ועכשיו בבית שני בטלה קדושתה וזורעין בשביעית", ומשמע שהיתר העבודה
במקומות אלו לא השתנה.

היוצא מתירוצו זה שבתחילה מותר היה לעבוד בתחום עולי מצרים, ואחר כך
אסרו זאת חכמים. ואם כן להלכה יש צורך בהיתר המכירה.

מרב הראייה קוק זצ"ל כתב בשבת הארץ (פרק ד הלכה כו, בהוספות מכתב יד
שבמהדורת מכון התורה והארץ) ליישב דברי רש"י, שבמקומות שלא כבשו עולי בבל
זרעו על ידי נכרים, אבל על ידי ישראל אסור כאמור במשנה. ויש להעיר, שתירוצו
זה נראה שאינו מתאים למה שכותב רש"י ביבמות, שהעניים משכירים עצמם לחרוש
ולקצור, שהרי לפי תירוצו זה אין ישראל רשאים לעבוד בשביעית אף בתחום עולי
מצרים. ועוד תירוצו כתב: מה שאסרו לעבוד בתחום עולי מצרים הוא רק בעיקר ארץ
ישראל, אבל עבר הירדן, עליו דיבר רש"י, אינו קרוש ככל ארץ ישראל, ולא
החמירו בו חכמים לאוסרו בעבודה. וכך תירץ את רש"י גם הפני אריה - הובאו
דבריו במשנת יוסף שביעית פרק ו משנה א.

על פי תירוצו הראשון יש בתחום עולי מצרים איסור עבודה, ואם כן יהיה צורך
להשתמש בהיתר המכירה. ועל פי תירוצו השני איסורי השביעית נוהגים רק בעבר
הירדן המערבי, ולא בעבר הירדן המזרחי, ולכן יהיה היתר המכירה נחוץ רק בעבר
הירדן המערבי.

החזון איש (שביעית סימן ג אות כד, הובא לעיל) הסביר את דרכו של רש"י לפי
מה שכתב שישנם שני דינים בתחום עולי מצרים: ישנם כרכים שהניחו לצורך תקנת
עניים, ובהם לא נוהגים דיני שביעית כלל, ועליהם דיבר רש"י כשאמר שיותר
לחרוש ולזרוע בשביעית בתחום עולי מצרים. וישנם מקומות בהם לא ישבו ישראל,
שעליהם נאמר במשנה שתחום עולי מצרים נאכל ולא נעבד. וכך תירץ את רש"י גם
במעדני ארץ שביעית סימן ח אות ז.

גם לפי דרך זו יהיה היתר המכירה נחוץ רק בחלק מתחום עולי מצרים: באותם
המקומות בתחום עולי מצרים שלא הונחו לתקנת עניים יהיה ההיתר נצרך,
ובמקומות שהונחו לתקנת עניים לא יהיה נצרך.

המקדש דוד (סימן נט אות א) כתב תירוץ נוסף לרש"י. לדבריו, אסור לצאת מתחום עולי בבל לתחום עולי מצרים, וזוהי מטרתם של דיני השביעית שבתחום עולי מצרים - כדי שלא יהיו ישראל משתקעים שם. אולם ישנם מקומות בתחום עולי מצרים שמותר לצאת אליהם, ובהם לא הנהיגו חז"ל דיני שביעית. עבר הירדן הוא מן המקומות שאף על פי שנמצאים בתחום עולי מצרים מכל מקום מותר לצאת אליהם, ולפיכך צודקים דברי רש"י שכתב שאין בעבר הירדן איסור עבודה בשביעית.

אף לתירוצו יהיה היתר המכירה נחוץ בחלק מתחום עולי מצרים: במקומות שאסור לצאת אליהם והנהיגו בהם את דיני השביעית נחוץ ההיתר, ובמקומות שמותר לצאת אליהם ודיני השביעית אינם נוהגים בהם אין ההיתר נחוץ.

5. סיכום

למעשה נראה שיש צורך להשתמש בהיתר המכירה בתחום עולי מצרים. כי לשיטת הר"ש והר"י בן מלכי צדק ולשיטת הרמב"ם היתר המכירה נחוץ; ולשיטת רש"י רק לפי הסברו הראשון של המהר"י קורקוס - אשר אינו מרווח כל כך בעיניו - היתר המכירה אינו נחוץ, אולם לפי ההסברים האחרים שהבאנו בהיתר נחוץ, לפחות בחלק מתחום עולי מצרים.

ב. קניין נוכרי להפקיע בתחום עולי מצרים

היתר המכירה מבוסס על ההנחה, שנוכרי הקונה קרקע בארץ ישראל בטלה קדושתה של הקרקע, ועל כן פוקעים ממנה חיובי המצוות התלויות בארץ. הנחה זו אינה מוסכמת על הכל, וכמו שיתבאר. בפרק זה נבדוק האם בתחום עולי מצרים קל יותר לומר שקניין הנוכרי מפקיע את המצוות התלויות בארץ.

1. קניין נוכרי במקומות שלא בטלה קדושתם

כדי לבדוק את יחודו של תחום עולי מצרים לעניין קניין הנוכרי, נבאר תחילה מהו כוחו של קניין הנוכרי בחלקי ארץ ישראל שהוחזקו על ידי עולי בבל וקדשו לשעתם ולעתיד לבוא.

בגמרא בגיטין דף מז נחלקו אמוראים האם יש קניין לנוכרי להפקיע קרקע מחיוב המצוות התלויות בארץ. להלכה נפסק שקניינו של הנוכרי אינו מפקיע את הקרקע מחיוב מצוותיה. לפיכך אין לכאורה כל תועלת בהיתר המכירה, כי המכירה לנוכרי אינה מפקיעה מהארץ את דיני השביעית.

אלא שבגמרא שם נאמר, שבסוריא מודים הכל שקניין הנוכרי מפקיע את חיוב המצוות, לפי הסובר שכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש. והסביר רש"י, שהסיבה לכך היא מפני שחיובה של סוריא אינו אלא מדרבנן.

רצו המתירים לומר, שכשם שבמקום שהמצוות התלויות בארץ הן מדרבנן מפקיע קניין הנוכרי את החיוב לדברי הכל, כן גם בזמן שהמצוות הללו דרבנן. לפיכך יועיל היתר המכירה בימינו, מפני ששביעית בזמן הזה דרבנן.

אולם יש שטענו, שאי אפשר לדמות בין מקום שהמצוות התלויות בארץ בו דרבנן לבין זמן שהמצוות הללו דרבנן. כי כשגוי קונה קרקע הרי המצוות בטלות ממנה בגלל שקניינו של הגוי מפקיע את הקדושה מן הקרקע. ולכן אין לדמות בין מקום שקדושתו אינה דאורייתא לבין מקום שקדושתו דאורייתא ורק חיוב המצוות התלויות בארץ אינו מן התורה: מקום שקדושתו אינה דאורייתא יכול קניין הנוכרי להפקיעו מקדושתו, אך מקום שקדושתו דאורייתא אין קניין הנוכרי יכול להפקיעו מקדושתו, גם אם המצוות התלויות בארץ אינן נוהגות במקום זה מן התורה מסיבה כלשהי. לפיכך אינו דומה דינה של סוריא לשימוש בהיחר המכירה בזמננו - בסוריא מועיל קניין הנוכרי לדברי הכל כי קדושתה אינה דאורייתא, ואילו השימוש בהיחר המכירה בזמננו הרי הוא במקומות שקדשו לשעתם ולעתיד לבוא, ובמקומות כאלו אין לנוכרי קניין להפקיע.

וגם מן המתירים יש מי שהסכים שהשאלה האם יש לנוכרי קניין או לא תלויה בקדושת הארץ, ומקום שקדושתו דאורייתא אין קניין הנוכרי יכול להפקיעו מקדושתו, גם אם המצוות התלויות בארץ אינן נוהגות במקום זה מן התורה מסיבה כלשהי. אלא שאמר שגם כאשר קדושת הארץ לא בטלה בכללה, מכל מקום אם שמיטה אינה מן התורה פירוש הדבר שקדושת הארץ בטלה לעניין זה, ולכן יפקיע קניין הנוכרי את קדושת הארץ.

2. סוריא ותחום עולי מצרים

נמצינו למדים, שלא פשוט לקבוע שנוכרי הקונה קרקע בארץ ישראל בטלה קדושתה של אותה הקרקע ופוקעים ממנה חיובי המצוות התלויות בארץ. כעת נבדוק האם בתחום עולי מצרים קל יותר לקבוע שקניין הנוכרי מפקיע את הארץ מקדושתה, ותחילה נברר מה ניתן ללמוד מדינה של סוריא לדינו של תחום עולי מצרים.

כאמור, בגמרא בגיטין דף מז מבואר, שהכל מודים שבסוריא מפקיע קניין הנוכרי את חיוב המצוות, אולם רק אם כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש. היינו דין קניין

הנוכרי בסוריא תלוי בהכרעת מחלוקת התנאים לגבי כיבוש יחיד - אם כיבוש יחיד שמיה כיבוש הרי מחלוקת האמוראים לגבי קניין הנוכרי בארץ ישראל היא גם לגבי סוריא, ורק אם כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש מודים הכל שקניין הנוכרי בסוריא מפקיע את הארץ מחיובי מצוותיה.

ולכאורה קשה: גם אם כיבוש יחיד שמיה כיבוש, וכיבושו של דוד המלך ע"ה החיל על סוריא את קדושת ארץ ישראל, מכל מקום הרי קדושה זו היא קדושתה הראשונה של הארץ, וקדושה זו נחלקו תנאים לגביה האם קדושה לשעתה ולעתיד לבוא או שמא בטלה עם גלותם של ישראל מארצם. ומדוע, אפוא, תולה הגמרא את דין קניין הנוכרי בסוריא בשאלה האם כיבוש יחיד שמיה כיבוש, וקובעת שרק אם כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש סוריא אינה כארץ ישראל, והלא גם אם כיבוש יחיד שמיה כיבוש אין סוריא קדושה אלא רק למאן דאמר קדושה ראשונה לא בטלה.

ולהלכה קיימא לן שקדושה ראשונה בטלה, ולא קדושה לעתיד לבוא. לפיכך גם לפי הסובר שכיבוש יחיד שמיה כיבוש, אין סוריא להלכה כארץ ישראל. ועל כן יסכימו הכל שקניין הנוכרי מפקיע הקרקע מקדושתה, ומדוע אמרה הגמרא שלמאן דאמר כיבוש יחיד שמיה כיבוש סוריא הרי היא כארץ ישראל?

נראה שצריך לבאר, שאף על פי שהקדושה הראשונה בטלה, מכל מקום אם היה כיבושה של סוריא כיבוש, ונתקדשה בקדושת ארץ ישראל, נשאר שם ארץ ישראל עליה גם משבטלה קדושתה. ועל כן קבעו חכמים ששאלת קניין הנוכרי בסוריא תלויה בשאלה האם כיבוש יחיד שמיה כיבוש, כי אם נתקדשה סוריא בקדושה ראשונה - תו לא פקע ממנה שם ארץ ישראל, וקניין הנוכרי לא יפקיע מן הקרקע את דיניה, ואם לא נתקדשה בקדושה ראשונה - אין עליה שם ארץ ישראל, וקניין הנוכרי יפקיע מהקרקע את דיניה.

נלמד מדינה של סוריא את העיקרון, שמקומות שנתקדשו בקדושה ראשונה נחשבים ארץ ישראל גם משבטלה קדושתם, וקניין הנוכרי אינו מפקיע קדושתם. ועל כן יאמר בנוגע לתחום עולי מצרים, שהואיל ונתקדש בקדושה ראשונה, אף שבטלה קדושתו, אכתי ארץ ישראל הוא, ואין קניין הנוכרי מפקיע הקרקע מדיניה. ואפשר שקל וחומר הוא: סוריא אף אם הועיל כיבוש היחיד שנעשה בה לקדושה מכל מקום יתכן שאינה כעיקרה של ארץ ישראל, וכמו שכתב ברדב"ז הלכות תרומות פרק א הלכה ג: "ולבי מהסס בה, דדילמא דווקא לעניין שנוהג בה תרומות ומעשרות מן התורה, אבל לעניין קדושת ארץ ישראל ממש לא". ובכל זאת אם הועיל כיבושה לקדושה תו לא פקע ממנה שם הארץ, ואין לנוכרי קניין בה. כל שכן

תחום עולי מצרים, שהוא מעיקרה של הארץ, וכשנתקדש לא היתה קדושתו רק לעניין תרומות ומעשרות, אלא קדושת ארץ ישראל ממש, בוודאי לא פקע ממנו שם ארץ ישראל גם משבטלה קדושתו, ואין קניין הנוכרי בתחום זה מפקיע הארץ מקדושתה.

אם כן אין לנוכרי קניין בתחום עולי מצרים, מפני שהתקדש בקדושה ראשונה. לפי הסוברים שקניין הנוכרי מועיל להפקיע דינים דרבנן נצטרך לומר, שאף שלגבי דיני דרבנן יש קניין לנוכרי, מכל מקום חלקי ארץ ישראל שהיו קדושים בקדושת הארץ ופקעה קדושתם, אף שהמצוות התלויות בארץ נוהגות בהם רק מדרבנן, בכל זאת החמירו בהם חכמים שקניין הנוכרי לא יפקיע הארץ מדיניה.

[ועל כן הסובר שיש קניין לנוכרי להפקיע כל דיני דרבנן לא יוכל להסכים שקניין הנוכרי מועיל רק במקום שאינו קדוש בקדושת הארץ, אלא שכאשר דיני השביעית הם מדרבנן פירוש הדבר שבטלה קדושת הארץ לעניין השביעית, וכמו שהבאנו לעיל. אי אפשר לומר כך, שהרי ביארנו שלכולי עלמא מקום שהיה קדוש בקדושת הארץ ופסקה קדושתו אין לנוכרי קניין בו.]

והנה הגר"ח הלוי מבריסק זצ"ל (בחידושים שבסנסטיל, על גיטין דף מז עמוד א) עסק בשאלה שעוררנו, מדוע תולה הגמרא את דינה של סוריא בשאלה האם כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא, והרי כיבוש היחיד שנעשה בסוריא הוא מקדושה ראשונה, והציע שתי תשובות.

בתשובתו הראשונה כתב שסוריא הוחזקה אף על ידי עולי בבל, אלא שהחזקתם של עולי בבל מקדשת רק את המקומות שנכבשו והתקדשו על ידי עולי מצרים, ועל כן דנה הגמרא האם כיבושם של עולי מצרים את סוריא קידשה או לא קידשה.

תירוץ זה מבוסס על ההנחה שעולי בבל החזיקו בסוריא, ודן בכך הגר"ח על פי דברי הרמב"ם והראב"ד. ועוד - תירוץ זה מבוסס על דרשת הירושלמי בשביעית מהפסוק "והטיבך והרבך מאבותיך". ועיין מעדני ארץ סימן יב אות א שדן בתירוץ זה.

ותשובתו השנייה היא שההסכמה שיש קניין לנוכרי היא רק לגבי המקומות שאינם מוחזקים לנו מאבותינו, וכל המקומות שהתקדשו על ידי עולי מצרים הם מוחזקים לנו, ועל כן מודים לעניין סוריא שיש קניין לנוכרי רק אם כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, ולא נתקדשה מעולם.

דינו של תחום עולי מצרים תלוי בשני התירוצים הללו: לפי התירוץ הראשון אין ללמוד ממה שאמרה הגמרא שאם כיבוש היחיד שנעשה בסוריא הועיל לקדשה אין

לנוכרי קניין בה - שמקום שהתקדש בקדושה ראשונה אין לנוכרי קניין בו, כי לפי תירוץ זה אם כיבוש יחיד שמיה כיבוש - הרי סוריא מקודשת גם בקדושה שנייה. לכן לא נשווה בין סוריא לתחום עולי מצרים. אולם לפי התירוץ השני יש קניין לנוכרי רק במקום שאינו מוחזק לנו מאבותינו, ומקום שנכבש על ידי עולי מצרים אין בו קניין לנוכרי, כי מוחזק הוא לנו, ובדומה למה שכתבנו אנו.

ועיין בספר מור וקציעה לרבי יעקב עמדין (אורח חיים סימן שו, גדר ישוב ארץ ישראל, חלק ב דף יד) שכתב שבתחום עולי מצרים יש קניין אפילו למאן דאמר אין קניין, ודין תחום עולי מצרים כדין סוריא. ובחזון איש דמאי סימן א אות ג כתב על פי שיטת הגר"א, שמקומות שלא כבשו עולי בבל הקלו לפוטרים ממעשרות בשדות שביד נוכרי, אולם שביעית נוהגת בשדות אלו, אף שבסוריא יש קניין גם לגבי שביעית.

ויש מי שסובר שאף שאמרה הגמרא שבסוריא יש קניין לדברי הכל, אין היתר לעבוד בסוריא בשביעית - ראה מעדני ארץ שביעית סימן ח אות יא והלאה. אם נסביר שטעם שיטה זו מפני שאין קניין בסוריא אלא לעניין מעשר ולא לעניין שביעית - בוודאי אף בתחום עולי מצרים אין לנוכרי קניין לעניין שביעית, דלא גרע תחום עולי מצרים מסוריא. אך אם נסביר שהחמירו על סוריא כדי שישאל לא ישתקעו שם - אפשר שבתחום עולי מצרים יש לנוכרי קניין, מפני שאין חכמים מנסים להניא את ישראל מלשבת בתחום זה. וכבר ביררנו בחוברת "ערך ישיבת תחום עולי מצרים" האם בדיני השביעית שבתחום עולי מצרים אנו מוצאים שרצו חכמים להניא את ישראל מלשבת בתחום זה, עיין באריכות בפרק ב שם.

אכן, אם נאמר שבסוריא אין לנוכרי קניין, מפני שהחמירו עליה כדי שלא ישבו ישראל שם, ובתחום עולי מצרים יש קניין, ייצא שסוריא חמורה מתחום עולי מצרים. ויש להסתפק האם ניתן לומר שחכמים החמירו בסוריא יותר מאשר בתחום עולי מצרים למרות שתחום עולי מצרים שייך טפי לארץ ישראל.

הגרש"ז אורבך (מעדני ארץ בסימן הנ"ל) כתב שלא יתכן שסוריא חמורה מתחום עולי מצרים, ואם החמירו על סוריא שלא יהיה לנוכרי קניין בה ודאי הוא הדין בתחום עולי מצרים. אולם נראה שאפשר לומר שמכיוון שטעם דיני סוריא הוא כדי שלא ישבו ישראל שם לפיכך חמורה סוריא מתחום עולי מצרים. שהרי ראינו בפרק א בשיטת רש"י (לפחות לפי חלק מההסברים שהבאנו לשיטתו) שבתחום עולי מצרים מותר לעבוד אף במחובר, למרות שבסוריא אסרו את העבודה במחובר כדי שלא ילכו ישראל להשתקע שם.

ובשיטת המהר"י קורקוס אנו מוצאים להדיא שתמור דין סוריא מדין תחום עולי מצרים בעניין קניין הנוכרי. שכן כתב בהלכות שמיטה ויובל פרק ח הלכה ט על פי הירושלמי שהא דאסרו לעשות בסוריא במחובר הוא אפילו בשדה הגוי, והוסיף שזו גם כוונת הרמב"ם. ואילו לגבי תחום עולי מצרים כתב להדיא שמותר לעבוד בשדה הגוי אף במחובר, וכמו שנביא להלן. הרי מוכח שסוריא חמורה מתחום עולי מצרים ובוודאי הטעם הוא מפני שהאיסור בסוריא הוא כדי שלא ישתקעו שם. [והגרש"ז אורבך השאיר דברי המהר"י קורקוס בצריך עיון; וראה עוד להלן דיוק דברי הר"ש בעניין זה.]

3. דעות הראשונים והאחרונים

בספר התרומה (הלכות ארץ ישראל עמוד סג) כתב: "או אפילו שמא אין קניין לעובד כוכבים היינו אי הארץ עומדת בקדושתה, אבל כיוון דלא קדשה אם כן לדברי הכל שמא יש קניין לעובד כוכבים להפקיע מעשר מדרבנן... ומטעם זה נוכל לומר דבשביעית [בומן הזה] מותר לתרוש ולזרוע בקרקע העובד כוכבים אפילו מדרבנן, והיא דתנן בפרק הניזקין אין עודרין עם העובד כוכבים בשביעית יסבור קדשה לעתיד לבוא ואף על פי שאין יובל נוהג מכל מקום שביעית נוהגת".

לדבריו קדושה שנייה לא קדשה לעתיד לבוא, ועל כן יש לנוכרי קניין להפקיע הארץ מקדושתה, כי מקום שבטלה קדושתו יש לנוכרי קניין בו. [והאחרונים דנו מי עוד אויל בשיטה זו - עיין מבוא לשבת הארץ פרק יא, חזון איש שביעית סימן כ אות ז, מעדני ארץ סימן יב ועוד.]

גם אם לא נקבל את מה שאומר שקדושה שנייה בטלה, מכל מקום לפי שיטתו, שמקום שבטלה קדושתו יש לנוכרי קניין בו, נקבע שתחום עולי מצרים היות ובטלה קדושתו יש לנוכרי קניין בו.

כיצד יסביר את האמור בגמרא על סוריא, שאם היתה קדושה בעבר אין לנוכרי קניין בה אף שבטלה קדושתה?

יתכן שישתמש בתירוץ הראשון של הגר"ח שהזכרנו, שלפיו אין ללמוד ממה שאמרה הגמרא שאם כיבוש היחיד שנעשה בסוריא הועיל לקדשה אין קניין לנוכרי - שמקום שהתקדש בקדושה ראשונה אין לנוכרי קניין בו.

ואפשר לומר עוד, שמן הדין מקומות שבטלה קדושתם יש לנוכרי קניין בהם. אלא שבזמן שהיו מקומות שלא בטלה קדושתם החמירו חכמים גם על מקומות שהיו קדושים בעבר לומר שאין לנוכרי קניין בהם, וזו הסיבה למה שאמרו בגמרא על סוריא, שאם היתה קדושה בעבר אין לנוכרי קניין בה אף שבטלה קדושתה. אולם

משפקעה הקדושה בכל ארץ ישראל שוב אין חכמים מחמירים לומר שמקום שהיה קדוש בעבר אין לנוכרי קניין בו.

לפי הסבר זה לדידן, דסבירא לן שקדושה שנייה לא בטלה - יש להחמיר מדרבנן גם על המקומות שהיו קדושים בעבר ולומר שאין לנוכרי קניין בהם.

והרמב"ם, הלכות תרומות פרק א, כותב שהעולם נחלק לעניין מצוות התלויות בארץ לשלוש מחלקות - ארץ ישראל, סוריא וחוצה לארץ, ובתוך ארץ ישראל מונה שני חלקים - כל שהחזיקו עולי בבל, והנשאר שהחזיקו בו עולי מצרים (הלכה ו). ובהמשך דבריו כותב (בהלכה י), שגוי שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצוות, אלא הרי היא בקדושתה. מה שאין כן בסוריא, שם יש לגוי קניין להפקיע מן המעשרות ומן השביעית.

כיוון שכלל את תחום עולי מצרים בארץ ישראל, יש להבין שהקביעה שגוי שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצוות, אלא הרי היא בקדושתה, אמורה גם על תחום זה.

והכפתור ופרח כתב בפרק מז כך: "ובקדושה ראשונה אסורה בעבודה מדרבנן, וספיחיה מותרין, וכן גמי מה שזרע הגוי בקרקעו, ובשניהם מותרין הפירות עד זמן הביעור". [ראשונים ואחרונים האריכו בבירור דבריו הללו של הכפתור ופרח - ראה כסף משנה ורדב"ז בהלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כט, מבי"ט חלק א סימן כא, מהרי"ט סימן מב וסימן מג ועוד.] מבואר בדבריו שבמקומות שהתקדשו בקדושה ראשונה אין קניין הנוכרי מועיל להפקיע מן הפירות את דיני הביעור, ורק אין איסור לאכול את מה שזרע הגוי. מובן שאסור לדעתו לעבוד בקרקע שנמכרה לנוכרי בתחום עולי מצרים.

[אכן מדברי הכפתור ופרח באותו פרק לעיל מינה משמע קצת שיש קניין לגוי אפילו בתחום עולי בבל ואפילו לא בטלה קדושתו - אם שביעית תלויה ביובל ואינה מן התורה בזמן הזה. עיין מעדני ארץ סימן יב אות ד.]

והמהר"י קורקוס בהלכות תרומות פרק א הלכה ה כתב שמה שאמרו בגמרא שהעניים סומכים על תחום עולי מצרים בשביעית (ראה לעיל פרק א) הוא לעניין שבתחום עולי מצרים יכולים העניים להשכיר עצמם לעבוד אף במחובר בשדה של גוי, כי בתחום זה יש קניין לגוי להפקיע הארץ מדיני השביעית.

הרי שסובר שיש קניין לנוכרי בתחום עולי מצרים מפני שלא התקדש על ידי עולי בבל, וכן נראה מדבריו בעניין דמאי בהלכות מעשר פרק יג הלכה ד. וכבר

ביארנו בסעיף הקודם מדוע אין בכך סתירה למה שכתב שהא דאסרו לעשות בסוריא במחובר הוא אפילו בשדה הגוי.

ובגמרא בחולין דף ו עמוד ב מבואר שרבי מאיר אכל עלה של ירק בבית שאן מבלי לעשרו מפני שאף על פי שבית שאן נכבשה על ידי עולי מצרים, מכל מקום "הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, וקסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית".

וביאר הר"ש (מסכת דמאי פרק א משנה ג) שבמעשהו של רבי מאיר מדובר "בשניקח מן הכושי, ולא גזרו בשל כושי אפילו בסוריא למאן דאמר לאו שמיה כיבוש". היינו הסיבה שרבי מאיר היה פטור מחיוב המעשרות היא בגלל שהשדה ממנה נלקט הירק היה בבעלות נוכרי. מבואר שיש לנוכרי קניין להפקיע הארץ מקדושתה בתחום עולי מצרים כמו בסוריא, לכל הפחות לעניין מעשרות. [והנה כתב שאפילו בסוריא יש קניין, ומשמע שבסוריא יש מקום רב יותר לגזור על שדות נוכרים, וזה מחוק את שכתבנו לעיל שאם טעם האיסור בשדות נוכרים שבסוריא הוא כדי שלא ישתקעו ישראל שם אזי יש להחמיר בסוריא טפי מבתחום עולי מצרים]. ובמעדני ארץ (סימן ח אות יג) הוכיח שבתחום עולי מצרים יש קניין לנוכרי להפקיע הארץ מקדושתה מתוספתא דסוף אהלות, אשר לפי שיטת המבי"ט והמהרי"ט עוסקת בפירות שגדלו בשדות שביד עובדי כוכבים בקיסרין, והתירום מפני שהתברר שמקום זה לא הוחזק על ידי עולי בבל. עיין שם בכל דבריו.

ועיין חזון איש סימן כו סדר השביעית אות ד ובדברי מעשה אורג המובאים במשנת יוסף חלק ב עמוד קו בתוספות אחרונים.

4. סיכום

המשתמשים בהיתר המכירה סומכים על הסוברים שקניין הנוכרי בארץ ישראל מפקיע את הארץ מקדושתה, ובתחום עולי מצרים יש מקום רב יותר לומר כן, שכן יש הסוברים שתחום עולי מצרים הוא כסוריא, שבה לדברי הכל יש קניין לנוכרי.

ג. איסור לא תחנם בתחום עולי מצרים

מכירת קרקע לנוכרי אסורה, כאמור במשניות בפרק ראשון דעבודה זרה, ואיסור זה מן התורה הוא, כמבואר בגמרא שם דף כ עמוד א: "לא תחנם, לא תיתן להם חנייה בקרקע". ואם כן היתר המכירה הוא בבחינת ברח מהזאב ופגע בו הארי, כמליצת הנצי"ב (משיב דבר, יורה דעה, דבר השמיטה) - מתיר את איסורי השמיטה

אולם פוגע באיסור לא תחנם. והחזון איש (סימן כד אות ד) הוסיף ואמר שהמוכר על ידי שליח לא חלה המכירה, שכן אין שליח לדבר עבירה.

בפרק זה נבדוק האם בעיה זו קיימת גם כאשר משתמשים בהיתר המכירה בתחום עולי מצרים. אפשר שאיסור לא תחנם אינו נוהג בתחום עולי מצרים, ועל כן אין כל בעיה במכירת הקרקעות בתחום זה.

[דיוננו נוגע גם לתחום עולי בבל - אם נמצא שאיסור לא תחנם אינו נוהג בתחום עולי מצרים, הוא הדין נמי בתחום עולי בבל לפי הסובר שקדושת תחום זה בטלה. ויוכלו מוכרי הקרקעות לסמוך על דעה זו, כשם שנסמכים עליה לעניין הפקעת דיני השמיטה].

1. הדינים שאינם נוהגים בתחום עולי מצרים

איסור לא תחנם נוהג - לרוב הדעות - רק בארץ ישראל. האם נוהג רק במקומות שהתקדשו לשעתם ולעתיד לבוא, ועל כן אינו נוהג בתחום עולי מצרים, או שמא נוהג גם בחלקי ארץ ישראל שלא התקדשו לעתיד לבוא, ולכן שייך גם בתחום עולי מצרים? נברר אלו מצוות אינן נוהגות בחלקי ארץ ישראל שלא התקדשו לעתיד לבוא.

בגמרא למדנו, שמקומות שנכבשו על ידי עולי מצרים ולא הוחזקו גם על ידי עולי בבל אין דיני השביעית נוהגים בהם, וכן פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות. [כך מבואר בחגיגה דף ג עמוד ב, ביבמות דף טז עמוד א ובחולין דף ז עמוד א. אכן, כבר ראינו לעיל בפרק א שיתכן שכל דיני השביעית שמן התורה נוהגים בתחום עולי מצרים, ואין תחום זה פטור אלא מדינים דרבנן. וגם לגבי תרומות ומעשרות - דעת רוב הראשונים שהפטור אינו אלא ממעשרות דרבנן: ראה רש"י, תוספות (דיבור המתחיל והתיר), ריטב"א, מאירי וחידושי הר"ן בחולין שם, השגות הראב"ד בהלכות תרומות פרק א הלכה ה וכפתור ופרח פרק ה].

אפשר לומר שהגלות אינה מבטלת אלא את המצוות התלויות בארץ הנוהגות לאחר כיבוש וחלוקה, ואפשר לומר שכל המצוות התלויות בארץ פוקע חיובן כשמבטלת קדושת הארץ. אולם איסור לא תחנם, אף שנוהג רק בארץ ישראל מכל מקום אינו מהמצוות התלויות בארץ. כי המצוות התלויות בארץ הן רק המצוות שהחובה בהן מוטלת על הקרקע או על גידוליה, אולם מצוות אחרות הנוהגות רק בארץ ישראל - כמו עיר הגידחת, עיר מקלט, עגלה ערופה, העמדת מלך, מינוי שופטים, סמיכת דיינים, איסור השגת גבול ועוד - אינן נחשבות למצוות התלויות בארץ [ראה רש"י קידושין דף לו עמוד א ותוספות בבא בתרא דף פא עמוד א]. על כן

יש מקום לומר שאיסור זה נוהג גם כשבטלה קדושת הארץ, כי ביטול הקדושה הוא רק לענין המצוות התלויות בארץ, אולם שם ארץ ישראל אינו פוקע כשבטלה הקדושה.

ועיין כלים פרק א משנה ו, שארץ ישראל מקודשת מכל הארצות לענין שמביאים ממנה העומר ושתי הלחם והביכורים. הרי השוו את קדושת הארץ לענין הביכורים, שזו מצווה התלויה בארץ לחלק מהדעות (ראה תוספות חולין דף קג עמוד ב ודף קלו עמוד א), לקדושת הארץ לענין הבאת העומר ושתי הלחם, שאינן מצוות התלויות בארץ. ואם כן נסיק שאין להבדיל בין זה לזה, וכשבטלה קדושת הארץ לענין המצוות התלויות בארץ בטלה הקדושה גם לענין הדינים האחרים הנוגעים לארץ. אולם עיין בביאור הגר"א למסכת כלים (הנדפס עם הש"ס) ובפירושו למשנה (אליהו רבא), שכתב שהביכורים אינם מענין המשנה. וראה גם משנה אחרונה שם.

ואולי נאמר שאיסור לא תחנם נוהג בכל מקום בו נוהגת מצוות ישוב הארץ, שהרי עניינם שווה: כשם שבאיסור לא תחנם נאסרה נתינת חניה לגויים בארץ כך גם במצוות ישוב הארץ נצטוינו שלא לעזוב את הארץ ביד זולתנו מן האומות (כלשון הרמב"ן בהוספותיו לספר המצוות של הרמב"ם, מצוות עשה ד). וכבר עסקנו באריכות בשאלה האם נוהגת מצוות ישוב הארץ גם בתחום עולי מצרים בחוברת "ערך ישיבת תחום עולי מצרים" (פרק א) וראה גם להלן בפרק הבא.

אכן נראה שהבדל גדול יש בין מצוות ישוב הארץ לאיסור לא תחנם. החיוב שלא לעזוב את הארץ אמור כנגד אומות, ולא כנגד יחידים. ישיבת גויים פרטיים בארץ אינה מנוגדת לחיוב שלא לעזוב את הארץ ביד זולתנו מן האומות, אלא רק שלטון אומה אחרת על איזה חלק מארץ ישראל. אך איסור לא תחנם אמור גם כנגד גוי יחיד. לכן אין הכרח ששני הדינים הללו שווים לענין המקומות בהם הם נוהגים. והנה במסכת עבודה זרה דף כא עמוד א מבואר, שלפי הסובר שכיבוש יחיד שמיה כיבוש נוהג איסור לא תחנם בסוריא מן התורה.

כפי שכתבנו בפרק הקודם, יש ללמוד מדינה של סוריא את העיקרון, שמקומות שנתקדשו בקדושה ראשונה נחשבים ארץ ישראל גם משבטלה קדושתם, ועל כן יאמר בנוגע לאיסור לא תחנם בתחום עולי מצרים, שהואיל ותחום זה נתקדש בקדושה ראשונה, אף שבטלה קדושתו, אכתי ארץ ישראל הוא ונוהג בו האיסור.

והבאנו בפרק הקודם את הסבריו של הגר"ח לדינה של סוריא, וגם לענייננו נוכל לדחות עיקרון זה כשנשתמש בתירוץ הראשון של הגר"ח, שסוריא הוחזקה אף על ידי עולי בבל, אלא שהחזקתם של עולי בבל מקדשת רק את המקומות שנכבשו

והתקדשו על ידי עולי מצרים, ועל כן דגה הגמרא האם כיבושם של עולי מצרים את סוריא קידשה או לא קידשה.

2. דעות האחרונים

בראשונים לא מצאתי מי שדן האם איסור לא תחנם נוהג אף במקומות שקדושתם בטלה, אולם האחרונים עסקו בשאלה זו.

בספר החינוך הביא את דיני איסור לא תחנם בתוך האיסור להושיב גויים בארץ [מצווה צד; וכבר עמד על כך המשנה למלך]. וכתב המנחת חינוך שאיסור זה נוהג רק בארץ המקודשת בכיבוש שני על ידי עזרא, ומה שלא החזיקו עולי בבל אינו קדוש.

והאדר"ת כתב שסיפר לו הגאון ר' שמואל סלנט שמסתפק בלאו דלא תחנם אם שייך למאן דאמר קדושת הארץ בטלה בזמן הזה, ושאל זאת לגאון דבריסק ר' יהושע לייב דיסקין זצ"ל וגם כן לא הכריע, ורק אמר שלפי הנראה לעניין זה לא בטלה. (מובא בחוברת "יקר האדרת" בעריכת הרב איסר י. קלונסקי).

ובמבוא לשבת הארץ פרק יב דן מרן הרב קוק זצ"ל האם לפי הסובר שקדושת הארץ בטלה לעניין חיובי המצוות התלויות בארץ גם איסור לא תחנם בזמן הזה אינו אלא דרבנן.

וכותב שמדברי הרמב"ם נראה שאיסור ישיבת נכרים בארץ נוהג גם כאשר לא כל ישראל בארץ ישראל, אף על פי שבמצב זה בטלה קדושת הארץ לעניין שמיטה ויובל ותרומות ומעשרות, ויש ללמוד מכך לאיסור חניה בקרקע. ומוסיף שיתכן שאיסור ישיבת נכרים שהזכיר הרמב"ם הוא רק דרבנן, ועוד - לשיטת הרמב"ם יש לומר שקדושת הארץ בכללה לא בטלה, אלא רק מה שתלוי בישיבת ישראל בארץ, ואיסור לא תחנם צריך ביאור האם תלוי בכך.

ומדברי התוספות לומד, שאם תרומות ומעשרות בזמן הזה דרבנן הוא הדין בשאר המצוות התלויות בארץ.

אולם נראה שאין הכרח ללמוד מכך גם לאיסור לא תחנם, שכן איסור זה אינו מהמצוות התלויות בארץ, אף שנוהג רק בארץ, כאמור לעיל.

ובחזון איש שביעית סימן כד אות א כתב שהדבר מוכרע מסברא שהאיסור לתת לגויים חניה בארץ אינו תלוי בקדושת הארץ, כי דין זה בכלל הרצון שתהיה הארץ מיושבת על ידי ישראל ולא יחנו בה עובדי עבודה זרה, וארץ ישראל היא גם בגלותנו, והרי אנו חייבים בישובה ולדור בה גם בגלותנו, והלכך כל הארץ שכבשו עולי מצרים בכלל האיסור, ודלא כמנחת חינוך. ודייק כן מלשון הרמב"ם.

והגר"ש ישראלי (התורה והמדינה כרך ז"ח עמוד קיד) חלק על החזון איש וכתב שכל שאין גילוי מפורש מסתבר שהדבר תלוי בקדושת הארץ, שרק על ידי זה חל על המקום שם "ארצך" שהוא ארץ ישראל. ודחה הדיוק ברמב"ם.

ובספר השמיטה לרב טקווצ'ינסקי (חלק ב פרק י סעיף א סעיף קטן ג, עמוד קז) כתב שאיסור לא תחנם נוהג גם כשקדושת הארץ בטלה, כי קדושתה העצמית של הארץ אינה פוקעת לעולם. ובוה הסביר מדוע גם למאן דאמר יש קניין לנוכרי להפקיע הארץ מקדושתה נוהג איסור לא תחנם. ועיין גם שו"ת משנת יוסף חלק א סימן מת.

והנה במסכת עבודה זרה דף כא עמוד א מבואר, שלפי הסובר שכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש איסור לא תחנם אינו נוהג בסוריא מן התורה, אולם אסור מדרבנן למכור שדות לנוכרים. ובוודאי תחום עולי מצרים לא גרע מסוריא בעניין זה, ומכירת השדות אסורה לכל הפחות מדרבנן, וכל הדיון באחרונים הוא רק לגבי איסור לא תחנם דאורייתא. [ויש לעיין לפי החזון איש, שאמר שהיתר המכירה אינו חל על ידי שליח מפני שאין שליח לדבר עבירה, האם יאמר כך גם לגבי מקומות שאיסור מכירתם מדרבנן, ואכ"מ; ועוד יש לעיין לפי החזון איש האם המכירה הכללית של הארץ חלה לגבי חלקי הארץ שאין לגביהם את הבעיה של שליח לדבר עבירה - עיין מאמרו של הרב יעקב אריאל בתחומין כרך ב עמוד 375.]

3. סיכום

האחרונים נחלקו האם האיסור למכור לנוכרי קרקע בארץ ישראל נוהג בתחום עולי מצרים. אולם נראה שמדרבנן ודאי יש איסור במכירת שדות.

ד. ישוב הארץ בתחום עולי מצרים

אחד הנימוקים בעד השימוש בהיתר המכירה הוא החשש ששמירת השמיטה במלואה תמוטט חלק ניכר מההתיישבות החקלאית, ובמיוחד במקומות הקשים להתיישבות, ויפגע ישוב הארץ. ישיבת ארץ ישראל היא מצווה השקולה כנגד כל המצוות שבתורה, והיות ושמירת שמיטה ללא היתר המכירה עלולה לגרום נזק רב להתיישבות בארץ על כן יש להישען על ההיתר.

וכך כתב מרן הרב זצ"ל (מבוא לשבת הארץ פרק יד) בהסבירו מדוע בימינו יש צורך מיוחד בהיתר המכירה: "בימינו, שיסוד הישוב הוא על ידי מסחר בפרי תבואות המושבות, וכשימנע המסחר תהרס גם כל פרנסתו ומעמדו על להבא, במצב כזה ודאי חובה להנהיג את היתר מהלך ההפקעה על ידי המכירה". ובהמשך דבריו שם (פרק

טו) כתב: "ואם יודמן שעל ידי חיוב של איזו מהמצוות התלויות בארץ יכבד עניין הישיבה בארץ, לפי המצב הדחוק והפרנסה המצומצמת... באופן שעל ידי מניעת ההפקעה של איזו מצווה או מניעת הוראה לקולא, במה שהוא אפשר על פי גדרי תורה, יבוא ביטול או עיכוב לעניין המצווה הגדולה והכללית של ישיבת ארץ ישראל, אז בוודאי חיובא רמיא על כל בעל הוראה להיות עיניו ולבו תמיד בטובתם של ישראל, ולא לחוש כלל למה שמפקיעים לשעה איזו מצווה מפני ההכרח, כי סוף כל סוף ישיבת ארץ ישראל מצד עצמה היא שקולה כנגד כל המצוות". וכן כתב פעמים רבות באגרותיו, ראה אגרת קפט, קצו, רו, שלה ועוד.

האם נימוק זה של ישוב הארץ תקף גם בתחום עולי מצרים? יש לברר האם רק בישיבה בחלקי ארץ ישראל שהתקדשו בקדושה שנייה, שקדשה לשעתה ולעתיד לבוא, מקיימים את המצווה לשבת בארץ ישראל, ולכן היושב בתחום עולי מצרים אינו מקיימה. או שמא גם בישיבה בחלקי ארץ ישראל שהתקדשו בקדושה ראשונה, שקדשה לשעתה ולא לעתיד לבוא, ואולי אף בחלקי ארץ ישראל שלא התקדשו כלל, מקיימים את המצווה, ועל כן גם היושב בתחום עולי מצרים מקיימה.

וכבר עסקנו בשאלה זו באריכות בחוברת "ערך ישיבת תחום עולי מצרים" פרק א, עיין שם.

סיכום

- במאמר זה ניסינו ללבן את הצדדים המיוחדים לשימוש בהיתר המכירה בתחום עולי מצרים.
- א. יש צורך להשתמש בהיתר המכירה בתחום עולי מצרים, ואין לומר שגם ללא ההיתר אין דיני השמיטה נוהגים בתחום עולי מצרים.
 - ב. היתר המכירה מבוסס על ההנחה שנוכרי הקונה קרקע בארץ ישראל פקעה קדושתה, ובתחום עולי מצרים קל יותר לומר כן.
 - ג. היתר המכירה מתיר את איסורי השמיטה אולם פוגע באיסור לא תחנם. האחרונים נחלקו האם איסור זה נוהג בתחום עולי מצרים, אולם נראה שמדובר בדאי יש איסור במכירת שדות.
 - ד. אחד הנימוקים בעד השימוש בהיתר המכירה הוא החשש ששמירת השמיטה במלואה תפגע בישוב הארץ. וכבר עסקנו באריכות בחוברת "ערך ישיבת תחום עולי מצרים" בשאלה האם יש בתחום עולי מצרים את מצוות ישוב הארץ.

